

University College Cork, Ireland
Coláiste na hOllscoile Corcaigh

UNIVERSITY
OF TAMPERE

Improving Decisions through
Empowerment and Advocacy

DR. VISONTAI-SZABÓ KATALIN

Fejlődéslélektani alapismeretek¹

Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára

2018

I. Mivel foglalkozik a fejlődéslélektan?

A fejlődéslélektan a pszichológia egyik ága, mely a fogantatástól a halálig követi végig az ember életét, elsősorban a lélektani fejlődésre, az egyes életszakaszokban bekövetkező változásokra, esetleges (normálistól, átlagostól való) eltérésekre helyezve a hangsúlyt. A tudományág kialakulásának kezdeti szakaszában a témával foglalkozó pszichológusok még csak a gyermekkorra koncentráltak, ami önmagában is elegendő témával szolgált, tekintve, hogy az emlős állatokhoz hasonlítva az ember esetében jóval hosszabb időt vesz igénybe a felnőtté válás.

Az ember fejlődése alapvetően két tényezőtől tevődik össze: az érés, növekedés, amely elsősorban biológiai folyamat, illetve a tanulás, ami jórészt a minket körülvevő környezet függvénye.²

Máig nem jutott nyugvópontra az évszázadok óta tartó vita, arról, hogy mi az, ami erősebb befolyással van az ember személyiségének kialakulására: az öröklés vagy a környezet?

John Locke³ elmélete szerint a gyermek egy tiszta lappal (tabula rasa) születik és a környezet határozza meg, hogy mi kerül majd arra a lapra, azaz milyen felnőtt válik belőle.

¹ Co-funded by the *Rights, Equality and Citizenship (REC)* Programme of the European Union.

² Vajda Zsuzsanna: *A gyermek pszichológiai fejlődése*, Helikon, Budapest, 2004. 9.o.

³ 1632-1704 angol filozófus, orvos, politikus.

Charles Darwin⁴ evolúció elmélete ennek éppen az ellenkezőjét hangsúlyozza, hiszen azt állítja, hogy a genetikának, az öröklött tulajdonságoknak van a legnagyobb szerepe abban, hogy a gyermeknek milyen lesz a személyisége.

Jean-Jacques Rousseau⁵ is a környezet befolyását hangsúlyozta, azonban ő abból indult ki, hogy az ember természetes állapotában, tisztának és jónak születik, csak a modern civilizáció, a társadalom rontja el. Az erényesség és egyéb jó tulajdonságok mind velünk születettek, csak a társadalom változtatja meg, rossz irányba az embert. Álláspontja szerint a gondozó szerepe az, hogy megvédje a gyermeket a felnőtt társadalom negatív hatásaitól.

A jelenleg uralkodó elméletek szerint vannak bizonyos tulajdonságok, melyek valóban öröklöttek⁶, illetve vannak olyan személyiségjellemzőink melyek kialakulására leginkább a környezet van hatással, azaz, hogy mit tapasztalunk, mit tanulunk a korai szocializáció során. Az öröklött és a környezeti tényezők egymás hatását erősítik, ez az oka annak például, hogy a testvérek az évek múlásával egyre kevésbé, az ikrek pedig egyre jobban hasonlítanak egymásra.

A kérdést napjainkban ikerkutatások illetve a Colorado-i örökbefogadási kutatások segítségével vizsgálják. Tudvalevő, hogy az egypetéjű ikrek genetikailag teljesen egyformák, így tulajdonságaik és személyiségük vizsgálata során következtethetünk arra, hogy bizonyos jellemzőik eredete vajon öröklött-e, hiszen, ha teljesen azonosak bizonyos szempontból, akkor az csak genetikai eredetű lehet. Még inkább bizonyosak lehetünk e tekintetben, ha az ikertestvéreket egymástól elválasztva nevelték fel. Az örökbefogadási vizsgálatok során arra keresték a választ a kutatók, hogy melyek azok a tulajdonságok, melyekben a gyerekek biológiai szüleikre és melyek azok, amelyekben örökbefogadó szüleikre hasonlítanak.⁷

II. Az egyes életszakaszok meghatározó jellemzői

II.1. A magzati kor

A fejlődéslélektan legelső kutatói még nem tulajdonítottak jelentőséget a születést megelőző időszaknak, de Sigmund Freud⁸ óta tudjuk, hogy a magzati kornak kiemelkedő jelentősége van a személyiségfejlődésre nézve. Freud elmélete szerint a magzat már az anyaméhben különböző hatásoknak van kitéve, érzékenyen reagál a környezetében bekövetkező

⁴ 1809-1882 angol természettudós. 1859-ben megjelent A fajok eredete c. művében fejtette ki elméletét.

⁵ 1712-1778 francia filozófus.

⁶ Pl.: temperamentum, ízlés, barátságosság, diszlexia, agresszivitás.

⁷ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 18.-20.o.

⁸ 1856-1939 osztrák neurológus és pszichiáter.

változásokra, érzékeli édesanyja érzelmeit, így az is hatással van rá, ha a szülei nem kívánják a születését⁹. Ahogy Freud tanítványa Ferenczi Sándor fogalmazott: „A nem kívánt gyermekek csökkent életkedvvel jönnek a világra”.¹⁰ Az anya életkora és motiváltsága is befolyásolja a terhesség lefolyását és a későbbi anya-gyerek kapcsolat minőségét.

Az egyéb teratogén (magzatkárosító) hatások között érdemes megemlíteni az anyai stresszt, amely következtében a szervezetben megnövekszik az adrenalin és a kortizol hormonok¹¹ szintje, illetve a dohányzást, alkohol vagy drog fogyasztást, koplalást valamint a társas támogatás hiányát, melyek mind erőteljes hatást gyakorolnak a gyermek egészséges biológiai fejlődésére és későbbi személyiségének, testi-lelki egészségének kialakulásra is. A negatív attitűdök, tehát, ha az anya nem kívánja a gyermeket, illetve ha az anya a várandóssága alatt nem érzi magát biztonságban – érzelmileg, egzisztenciálisan – az mindenképpen rossz hatással van a magzat fejlődésére.¹²

II.2. Csecsemőkor

A csecsemőkorban rövid idő alatt rengeteg új inger éri a gyermeket, a születés traumája után „kinyílik” számára a világ, elkezd felfedezni a környezetét. Rengeteget tanulnak ebben az egy-másfél évben: kúszni, mászni majd járni és beszélni. Minden gyermek ugyanabban a sorrendben halad át a mozgásfejlődés különböző szakaszain, csak nem ugyanannyi idő alatt. Az egyes fejlődési szakaszok között minőségi különbségek vannak. Az egyik szakaszból a másikba történő átmenet mindig gyorsan megy végbe és egyszerre jelentkezik a gyermek viselkedésének sok vagy akár minden vonatkozásában.¹³ A környezetnek – azaz annak, hogy a szülők mennyire bátorítják a gyermek egyes törekvéseit, illetve, hogy milyen gyakran és milyen hosszan beszélnek hozzá – annyiban van jelentősége, hogy az egyes készségeket milyen gyorsan sajátítja el a gyermek, de a készségek végső szintjére nincsen kihatással.¹⁴ Az első életévek fejlődése jelentős késedelmet szenved, ha a gyermek ingerszegény, személytelen környezetben nevelkedik. A szeretetteljes gondoskodás hiányában a testi fejlődés is lelassul, a csecsemő fogékonyabb lesz a betegségekre és nehezebben is gyógyul meg.¹⁵

Az elsődleges kötődés kialakulása is erre az időszakra tehető, az első egy évnek kiemelkedő jelentősége van a bizalom, a meghitt kapcsolatok kialakítására való képesség szempontjából.

⁹ Pl. kisebb súllyal születnek és gyakrabban betegszenek meg.

¹⁰ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 62.o.

¹¹ Koraszüléshez vezethet.

¹² Cole és Cole: Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest, 2003. 114-115.o.

¹³ Cole-Cole: Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest, 2003. 34.o.

¹⁴ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 93.o.

¹⁵ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 37.o.

Az elsődleges kötődés az a szoros kommunikációs és testi kötődés, amely a kisgyermeket anyjához és közvetlen hozzátartozóihoz fűzi és amelynek a környezet más tagjai és az idegenek egyértelműen nem részesei.¹⁶ Ez egy igen szenzitív periódus¹⁷, ilyenkor a gyermeknek az őt gondozók állandóságára, az őt gondozóval való intim, szeretetteljes kapcsolatra van szüksége az egészséges fejlődéshez. A csecsemő igényli és kezdeményezi a testi érintéseket, a fizikai közelséget, gondozója közelében derűs, látszik, hogy biztonságban érzi magát. A gyermeket egyénileg gondozó, szeretetteljes felnőtt hiánya komoly testi és lelki tünetekhez vezet, nehézségei lesznek a beszéd, a járás, a szobatisztaság területén, később pedig az értelmi és az érzelmi élet fejlődési zavarai jelentkeznek. Kiemelkedő jelentősége van annak is, hogy az anya – főleg a kezdeti időszakban – miként éli meg saját anyaságát. Amennyiben az anya szorongó és feszült, ezen érzéseit a csecsemő is átveszi, melynek hatására nyugtalan és sírós lesz. Ez persze még tovább fokozza az anya szorongását, így az ördögi körből kitörni szinte lehetetlen.¹⁸

Kötődésnek nevezzük a csecsemőnek azt a törekvését, hogy meghatározott emberek közelségét keresi és, hogy nagyobb biztonságban érzi magát a jelenlétükben. A kötődés kialakulása a csecsemő viselkedésében is megjelenik. A gyermek nyugtalan, ha az anyja¹⁹ magára hagyja és minden rendelkezésére álló eszközzel igyekszik ez ellen tiltakozni. Az anya visszatérésére örömmel és megnyugvással reagál. A baba akkor is az anya felé fordul, vagy az ő irányába néz, ha éppen nincs a közvetlen közelében, messziről is figyel a hangjára, lesi minden mozdulatát. Ha sírásra nem az anya, hanem egy idegen jelenik meg, a gyermek teljesen kétségbe esik.²⁰

A gyermek kötődési mintázata az elsődleges gondozó (anya vagy apa) magatartása és válaszkészsége nyomán alakul ki. Azaz, ha a gondozó mindig érzékenyen reagál a gyermek igényeire, azonnal válaszol és igyekszik őt megnyugtatni, akkor gyorsan és stabilan kialakul a kötődés. Fontos az is, hogy válaszait a csecsemő szükségleteihez igazítsa, mert ha nem a

¹⁶ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 50.o.

¹⁷ Szenzitív periódus során az ember életében be kell következnie bizonyos eseményeknek ahhoz, hogy fejlődésének folyamata ne károsodjon.

¹⁸ Vajda Zsuzsanna: Az ember és kicsinye, Mérték, Budapest, 2010. 91.o

¹⁹ Az „anya” alatt az elsődleges kötődés szempontjából mindig az elsődleges gondozót/gondozókat kell érteni, azaz ez lehet az anya, az apa, a szülők együtt, egy pótanya, egy nagyszülő, alapvetően bárki, aki rendszeresen gondoskodik a gyermekről.

²⁰ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 46.o.

gyermek jelzéseire reagál, hanem a saját kívánságait és hangulatát követi, akkor a kötődés is bizonytalan lesz.²¹

A kötődés megszilárdulását jelzi a 8-12 hónapos korban megjelenő idegenfélelem, azaz, hogy a gyermek megijed, megretten, esetleg sírva fakad, ha egy idegen ember jelenik meg a közelében. Az ismeretlen által kiváltott reakció még erősebb lehet, ha az a személy, akihez kötődik, nincsen jelen, vagy az idegen megérinti vagy felemeli. Tovább növeli a gyermek ijedtségét, ha a jelen lévő családtag kedvetlenül vagy ellenségesen reagál az ismeretlen személyre. Ha a családtag örömmel, kedvesen fogadja a vendéget, akkor a csecsemő félelmi reakciója is gyorsan enyhül és hamar megszűnik.²² Az idegenfélelem kb. másfél éves korra elmúlik és ezt követően egyre csökken az anyával való szoros együttlét iránti igény. Azt még hosszú ideig nehezen tolerálják, ha a szülők eltávolodnak tőlük, ők maguk azonban már bátran elkóborolnak felfedezni a világot. Ezt annál bátrabban teszik, minél stabilabb és biztonságosabb a kötődés, és minél mélyebb a szülő iránt érzett bizalom.

A ragaszkodó magatartás és a kötődés biztonsága között fordított arányosság áll fenn, azaz minél kevésbé képes a gyermek a biztonságos kötődésre, annál inkább ragaszkodik. Ez a jelenség különösen jól megfigyelhető olyan, intézetben nevelt gyermekek esetében, akiknek a gondozó személyzet gyakori váltakozását kell elszenvedniük, így velük bizalmi kapcsolatot nem tudnak kiépíteni. Ezek a gyerekek erősen keresik a testi kapcsolatot azokkal is, akiket kevésbé ismernek, tapadnak rájuk, kapaszkodnak beléjük, és követik minden lépésüket, ugyanakkor kevésbé zavarja őket, ha az illető elmegy. A kötődés biztonságát éppen az fejezi ki, hogy a ragaszkodó viselkedés fokozatosan csökken. A biztonságosan kialakult kötődés lehetővé teszi a gyermek számára, hogy eltávolodjon a gondozójától és mivel biztonságban érzi magát, felfedezhesse a világot. A kötődés végső célja a leválás, de ez csak akkor történhet meg, ha a kötődés biztonságos. E biztos alap hiányában a fejlődés patológiás irányt vehet.²³

A kíváncsiság és a biztonság egyensúlya alapozza meg a stabil, folyamatos fejlődést. A biztonságosan kötődő gyermek a rövid ideig tartó szeparációt könnyedén képes elviselni, mert tudja, hogy megbízhat az anyában, az visszajön, ha szükség van rá.

A nemi identitás és a nemhez igazodás kialakulása is erre az életszakaszra tehető. Előbbi azt jelenti, hogy a gyermek tisztában van azzal, hogy fiú-e vagy lány, ez viszonylag hamar

²¹ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 116.o.

²² Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 53.o.

²³ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk. :) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 46.o.

kialakul, de a nemhez igazodás már ennél összetettebb folyamat, hiszen a gyermeknek meg kell tanulnia, hogy a környezete és azon keresztül a társadalom milyen magatartást vár el az adott nem képviselőjétől.²⁴ Ezt a gyermek a vele azonos nemű szülőjétől lesi el, de az ellentétes nemű szülő viselkedése is hatással van rá. A felnőttek már csecsemőkortól kezdve egészen másképp bánnak a fiúkkal és a lányokkal, másfajta viselkedést jutalmaznak illetve büntetnek a két nem esetében.²⁵

A gyerekek kb. két éves korukig nem biztosak a saját nemükben, mások nemének azonosítása pedig csak három éves kor körül válik biztossá. Ezt megelőzően a gyermek még könnyen elbizonytalanítható például azzal a kérdéssel, hogy: „ha az öcsédre szoknyát adunk, akkor ő fiú lesz vagy lány?”. Három éves kor után a fiúk és a lányok csoportjai kezdenek elkülönülni egymástól, az óvodások már nem szívesen játszanak „vegyes” csoportokban. Ez egészen az általános iskola felső tagozatáig megmarad.

II.3. Kisgyermekkor

Kisgyermekkorban az egyik legfontosabb feladat a beszédtanulás. A kicsik ezen csodálatos képességét – azaz, hogy (látszólag) minden erőfeszítés nélkül kb. egy-másfél év alatt megtanulnak beszélni – évtizedek óta kutatják a neurológusok és a kognitív pszichológusok, de még nem sikerül rájönni arra, hogy kb. 5-6 éves korunk körül miért veszítjük el ezt a hihetetlen képességünket, később miért kerül komoly erőfeszítésbe egy újabb nyelv elsajátítása. Ráadásul, ha egy gyermek (valamilyen oknál fogva) hat-hét éves koráig nem kerül kapcsolatba az emberi nyelvvel, akkor azt később már nem lesz képes elsajátítani.²⁶ Az idegen nyelv elsajátítása is lényegesen jobb hatásfokú kisgyermekkorban, mint később.

Erre az időszakra tehető az én megszilárdulása is, a gyermek személyisége is elkezd kibontakozni. Érdeemes megemlíteni, hogy a gyermek ugyanazokat a viselkedésformákat kezdi saját magára vonatkoztatva alkalmazni, amelyeket előzőleg mások alkalmaztak vele szemben. A gyermek önmagához való viszonyulása, énképe, majd később önértékelése annak tükröződése, hogyan viszonyulnak hozzá mások²⁷. Ennek további következménye, hogy úgy lesz képes másokat szeretni és megbecsülni, ahogy őt szeretették, értékelték és elfogadták a szülei.

²⁴ Vajda Zsuzsanna: Az ember és kicsinye, Mérték, Budapest, 2010. 139-140.o.

²⁵ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 25.o.

²⁶ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 94.o.

²⁷ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 95.o.

Három éves kor körül már egyértelműen látszódnak a fiúk és a lányok közötti különbségek. A lányok általában fizikailag és neurológiailag is fejlettebbek, gyorsabban nőnek, korábban serdülnek és hamarabb megtanulnak beszélni, mint a fiúk.

A személyiségfejlődés ezen kezdeti időszakában fontos szerepe van a játéknak, sőt Vekerdy Tamás²⁸ szerint kb. 8-9 éves korig a gyermekeknek a játékon kívül semmi mást nem szabadna csinálni, hiszen valójában ezen keresztül ismerik meg a világot, tanulják meg a társadalmi együttélés szabályait. Kisgyermekkorban a gyerekek játékaik intenzívek, színesek, gazdagok, fantáziadúsak, és ennek segítségével fejlődik a gondolkodásuk, a kreativitásuk, a problémamegoldó képességük, gazdagodik a személyiségük.²⁹ A szimbolikus játékok az élmények feldolgozásában és megértésében is segítik a gyermeket, nem véletlen, hogy olyan fontos szerepe van a játékterápiának a traumatizált gyermekek gyógyítása során. A meséknek is kiemelkedő szerepe van a gyermek lelki fejlődése során, hiszen a gyermekeknek szánt történeteken keresztül a kicsit átélhetnek bizonyos élethelyzetekkel járó feszültségeket, majd a végén feloldódhatnak a katarziszban, így növekszik a feszültségtűrő képességük. A rajzfilmek illetve a képernyőt látott mesék nem képesek a kreativitás fejlesztésére, ezért sokkal jobb, ha a szülő maga mesél a gyermeknek, hiszen az elmondottakat el kell képzelnie, így fejlődik a fantáziája.

II.4 Kisiskolás kor

Az iskolakezdés jelentős változást hoz a kisgyermek életébe, igen fontos állomás. A gyermek testi felépítése, gondolkodásmódja egyre inkább kezd közelíteni a felnőttekéhez, növekszik az önállósága, elkezdődik a függetlenedése. Egyre ügyesebb és egyre nagyobb a mozgásigénye. Lassan kialakulnak a családtól független barátságok is.

Csökken a fantázia szerepe, megfelelően használja a logikai szabályokat, gondolkodásában nagyobb jelentőségre tesz szert a valóság. Az egocentrikus gondolkodás több központúvá válik, képessé válik logikai műveletek elvégzésére, lassan kialakul az elvont, racionális gondolkodás képessége. Növekszik gondolkodásának és ítéleteinek önállósága és javul az együttműködési képessége. Fejlődik a memória tárolókapacitása. A rendszeres tanulás hozzájárul a memória fejlődéséhez azáltal is, hogy gyakorlatot szerez a rögzítés módszereinek

²⁸ Bővebben lásd: Vekerdy Tamás: Játszani is engedd, Kossuth, Budapest, 2015.

²⁹ Jean Piaget - Barbel Inhelder: Gyermeklélektan, Osiris, Budapest, 2004. 52.-56.o.

használatáról. A figyelem összpontosításának képessége is kisiskolás korban jelenik meg, ennek hiányában a gyermek nem nevezhető iskolaérettnek.

Kialakul az önkontroll képessége, melynek alapja, hogy megtanulja-e a gyerek elviselni a feszültséget, képes-e késleltetni a jutalmat vagy a kielégülést, illetve, hogy mennyire érzi magát kompetensnek, bízik-e a személyes hatékonyságában. Ennek kialakításában fontos szerepe van a szülőknek is, hiszen az enyhe fokú frusztráció, amelyet akkor érez a gyermek, amikor várnia kell valamire, amire nagyon vágyik, növeli az ellenálló és feszültségtűrő képességét. Amennyiben a szükséglet megjelenése után a szükségletet azonnal kielégítik – azaz a gyerek mindig mindent, azonnal megkap – nagyon alacsony lesz a frusztrációtűrőképessége, pedig erre a későbbiekben nagyon nagy szüksége lenne.³⁰

A gyermekek életében ebben az életkorban egyre fokozódó szerepe van a kortárs csoportoknak, nagyon fontos számukra, hogy társaik elfogadják őket. Éppen ezért komoly következményei lehetnek annak, ha egy kisgyermeket az iskolatársai valamilyen vélt vagy valós fogyatékosága miatt elutasítanak. A gyermekkori csúfolódások mélyen nyomot hagynak a személyiségben és az önértékelésre is rossz hatással vannak. A kisiskolás gyermekek leginkább akkor közösisítenek ki valakit, ha annak nagyon furcsa hangzású neve van, gyenge vagy nagyon kövér, ha az átlagostól negatív irányban eltérő a külseje, valamiféle testi fogyatékosága van, szemüveges vagy fogszabályozót visel. A szép, kisportolt testalkatú, jó megjelenésű gyermekek már ebben az életkorban nagyon népszerűek a társaik körében.³¹ Amennyiben egy gyermeket hosszú időn keresztül elutasítottak a társai és emiatt magányosan, baráti kapcsolatok nélkül élte meg az iskolai éveket, ennek patológiás hatásai hosszú távon is érvényesülni fognak. Következményei lehetnek: ellenséges, agresszív viselkedés, elzárkózás, iskolai lemorzsolódás, deviáns csoportokhoz való csatlakozás.

A baráti kapcsolatok kialakulásának, megszilárdulásának ideje a kisiskolás kor. A gyerekek rendszerint magukhoz hasonló barátot választanak maguknak: nem, életkor, származás és fontosabb tulajdonságok szempontjából. Később lesz csak a baráti kapcsolatok alapja a közös értékrend, a közös érdeklődés.

Kisiskolás korban növekszik az ideálok szerepe is. Míg az óvodáskorú gyermekek számára elsősorban a szülők és a szűkebb családi környezet jelenti a mintát, nagyobb korban már más példaképek után vágyakoznak. Ezen követendő ideálok a XXI. században jelentős

³⁰ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 112.o.

³¹ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 171.o.

változásokon mentek keresztül, míg a XXIX. században a nebulók irodalmi vagy történelmi hősökre, költőkre, politikusokra szerettek volna hasonlítani, majd később előtérbe kerültek az előadóművészek, a filmszillagok az új évezred gyermekei számára a celebek jelentik a mércét, az ő életüket szeretnék élni. Celeb az, aki arról híres, hogy híres, azaz valójában csak azért ismeri mindenki, mert gyakran szerepel a tévében vagy az újságokban, de ismertsége mögött semmiféle valós teljesítmény, elismerésre méltó cselekedet nincsen. A médiasztárok a jelen kultúrában jelentősen felértékelődnek. Az, hogy a kamaszok ideálokról alkotott képe mennyire torz, jól illusztrálja az a vizsgálat, amelyben a gyerekeket ideáljaikról kérdezték. A pozitív ideálok túlnyomó többsége a médiaszereplők köréből került ki, az elutasított személyek nagyja pedig a személyes ismeretségi körükből.³²

A kisiskolások még őszintén bíznak a felnőttek véleményében és igyekeznek megfelelni az elvárásaiknak. Nem kérdőjelezi meg a szabályokat és örömet okoz nekik, ha a szabályok betartása miatt megdicsérik őket. Szigorúan elítélik azokat, akik vétének a szabályok ellen.³³

II.5. Kamaszkor

A kamaszkor ismét jelentős változást hoz a gyermek életében, hiszen lassan a család felnőtt tagja válik belőle, a tízes évei végére mind fizikai, mind szellemi értelemben egyenrangú szereplője lesz a közösségnek. A szülők gondoskodó szerepe egyre veszít a jelentőségéből, a baráti támogatás és a párkapcsolatok szerepe viszont növekszik. A kamaszokkal szemben megfogalmazott elvárások ekkor már egyértelműen a nemhez igazodnak: a lányoktól több kedvességet, rendszeretet, gondoskodást várnak el, a fiúktól pedig több segítséget a fizikai erőfeszítést igénylő feladatok elvégzése során. A serdülők cserébe egyre nagyobb szabadságra tartanak igényt.

A kamaszkor mindig is egy nehéz időszak volt mind a gyermekek, mind a szüleik számára, hiszen ebben az időszakban kell elkezdeni az önállósodást, a szülőkről való leválást, az egész szülő-gyermek kapcsolat új alapokra helyeződik. A serdülőkor szerepe koronként és kultúránként eltérő módon nyilvánul meg, azonban mindig és mindenhol kiemelkedő szerepe volt. Egy adott életkor elérésekor sok helyen a mai napig egy meghatározott szertartás keretében fogadják be a gyermeket a felnőtt társadalomba.

A tekintélyüket megőrizni képes, a meleg, támogató, ugyanakkor elveikben és elvárásaikban következetes szülők gyermekei vészelik át a legkönnyebben a serdülőkort. A túlságosan

³² Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 198.o

³³ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 165.o

korlátozó vagy indokolatlanul engedékeny szülők gyermekeinek sokkal erősebb érzelmi hullámvasutazást kell átélniük ebben az időszakban. Ha a szülő a kamaszodó gyermekével szemben sem hajlandó engedni a túl szigorú, értelmetlen szabályain, akkor a gyermekből nyíltan lázadó, provokatív viselkedést fog kiváltani. Ugyanakkor a túlságosan engedékeny (kissé elhanyagoló) szülők gyermekei is nehézségekre számíthatnak, mert számukra komoly gondot fog okozni a felnőtté válás, az élet követelményeinek teljesítése és az azzal járó felelősség vállalása.

Az érzelmi függőség és a szülőkkel szembeni gyermeki elfogultság a tinédzser évek alatt fokozatosan csökken, amely elengedhetetlen az egyéniség kialakulásához, hogy képes legyen tetteinek következményeit vállalni. Amennyiben a leválás nem megy zökkenőmentesen az a későbbiekre is kihatással lehet, azaz, ha valakinél kimaradt a kamaszkori lázadás és látszólag minden nagyobb érzelmi megrázkódtatás nélkül lépett át a felnőtt létbe, könnyen lehet, hogy később fog jelentkezni egy megkésett tinédzserkor, amely sokkal nagyobb érzelmi sokkot fog jelenteni az egyénnek és a környezetének is.

A szülőknek hatalmas befolyása van a gyermekük értékrendjének kialakítására. Hozzáállásukat a munkához, a valláshoz, az erkölcsi szabályokhoz, illetve gondolkodásmódjukat, világlátásukat, politika beállítottságukat a szüleiktől „öröklik” azaz nagy valószínűséggel azt tartják követendő példának, amit otthonról hoztak.

Ebben az időszakban az önértékelés is megszilárdul, melyre erőteljes hatással van a szülői elismerés, a kortárskapcsolatok minősége, az iskolai sikerek és a beilleszkedés. Ebben az életkorban a gyerekek szolidaritást, érzelmi támaszt és elköteleződést várnak el a barátaiktól. A kortárs csoportoknak egyre nagyobb hatása van a döntésekre. Fokozódik az intimitás iránti igény is. Meghatározó az észlelt fizikai megjelenés, azaz, hogy az illetőt a környezete mennyire tartja szépnek vagy vonzónak. A lányok esetében ez még intenzívebben jelentkezik, illetve esetükben a partnerkapcsolatok területén tapasztalt siker vagy sikertelenség is erőteljesebben határozza meg az önértékelés kialakulását, megerősödését vagy csökkenését, mint a fiúk esetében.³⁴

A XXI. században – a megváltozott gyermeknevelési szokásoknak³⁵, a gazdasági-társadalmi átalakulásoknak, valamint a hirtelen jött, robbanásszerű technikai fejlődésnek köszönhetően – a kamaszkor is egészen átalakult. A digitális bennszülöttnek számító mai kamaszok – azaz a

³⁴ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 216-217.o.

³⁵ Pl. a szülők fóbiás féltelme az idegenektől, az elégtelen mennyiségű beszélgetés, a gyermekek túlterhelése, a kevesebb elsődleges gyermekkori élmény.

Z generáció³⁶ tagjai, akik 1996 és 2010 között születtek – a szociális médiának³⁷ köszönhetően, ugyan rendkívül kiterjedt, azonban meglehetősen felületes kapcsolatokkal rendelkeznek. A szülő-gyermek kapcsolatok lazulásának köszönhetően a kötődésre vágyó fiatalok helyettesítő kapcsolatokat keresnek az internet világában. A magánélet is mást jelent számukra, mint szüleiknek, hiszen életük jelentős és kevésbé jelentős eseményeit is szívesen megosztják mindenkivel. Az anyagi javak szerepe is felerősödött, a fiatalok számára fontosak az értékmérők, sokak számára ez az önértékelés és mások értékelésének az alapja.

A szülők és a gyermekek között egyre nagyobb a távolság, sokszor nehezen értik meg egymást, a szülők iránti tisztelet is jelentősen lecsökkent.

A szülők válása következtében kialakuló mozaik családokban lazábbak lesznek a kapcsolatok, ez esetleg a kötődésre is kihatással lehet. Az egyre fokozódó egzisztenciális szorongás miatt a gyerekek mind kevesebb figyelmet kapnak a családjuktól, csökken az elsődleges gyermekkori élmények száma, melyeknek egyébként döntő befolyása van a személyiség és az értékrend kialakulására is. Komoly nehézségekkel kell szembenéznük az egyszülős családban nevelkedett gyermekeknek. Amennyiben kamaszkorban hiányzik az ellenkező nemű szülő, követendő minta hiányában párkapcsolati nehézségekkel kell szembenéznük.

III. A legmeghatározóbb fejlődéslélektani kísérletek és elméletek

III.1. Harry HARLOW³⁸

Harlow és munkatársai arra keresték a választ, hogy vajon miért és hogyan alakul ki a szülő és a gyermek közötti kötődés, melynek minősége a későbbiekben az illető minden társas kapcsolatára kihatással lesz. Kiskacsák és kiscsirkék magatartását tanulmányozva abból indultak ki, hogy az anya jelenlétéből származó biztonságérzet – tehát, hogy mindenhova követik az anyjukat - valószínűleg nem az anya tápláló szerepéből fakad, mint ahogy azt korábban gondolták, hiszen a szárnyasok kikelésüket követően önállóan táplálkoznak. Egészen Harlow kísérletéig az érdekszeretet elmélet (cupboard love theory) tartotta magát, melynek lényege, hogy a gyermek ahhoz a személyhez kötődik, aki táplálja őt.

Híres kismajmos kísérletükben újszülött majmokat választottak el anyjuktól és két drótból készült testű és fából készült fejű „műanya” társaságában helyezték el őket. Az egyik műanyagát csupaszon hagyták (drótanya) a másikat pedig bevonták habgumival és frottírral (szőranya). A

³⁶ Ajánlott irodalom: Tari Annamária: Z generáció és Tari Annamária: Generációk online.

³⁷ Facebook, Instagram.

³⁸ 1905-1981 amerikai pszichológus

kísérlet során változtatták, hogy a tejjel teli cumisüveget melyik műanyagán helyezték el és azt vizsgálták, hogy melyikhez ragaszkodik jobban, azaz melyikbe csimpaszkodik többet a kismajom. Az eredmények azt mutatták, hogy a kölykök számára nem volt jelentősége annak, hogy a táplálékot melyik pótyától kapták, egyértelműen jóval több időt töltöttek a szőrányába csimpaszkodva, mert ez jelentette számukra a biztonságot. Ha valamitől megijedtek, akkor is mindig a frottírba kapaszkodva nyugodtak meg. A puha testű figura a gyengédséget, melegséget szimbolizálta a kicsik számára, valóban sokat jelentett számukra, azonban az egészséges felnevelkedéshez ez önmagában kevésnek bizonyult. Az ilyen körülmények között, más majmoktól elzártan nevelt kismajmok rendkívül bizarr módon viselkedtek felnőtt korukban. Vagy nagyon féltősek, visszahúzódóak lettek, vagy agresszívan reagáltak mások jelenlétére. A szexuális kapcsolat létesítését is elutasították. Azok a nőstény majmok, akik mégis teherbe estek nagyon rossz anyává váltak, hiszen kölyökkorukban nem volt alkalmuk megtapasztalni ennek ellenkezőjét, így vagy bántalmazták vagy elhanyagolták kicsinyeiket.

A pszichológusok a kismajmokkal folytatott kísérletsorozat eredményeit a korai szülő-gyermek kapcsolatra vetítették ki, melyeket más kutatók a későbbiekben tovább gondoltak, ebből alakultak ki az új kötődéseméletek (attachment theories).³⁹

Harlow eredményei ellentmondtak az 50-es években uralkodó pedagógiai elvnek, amely szerint ideális a korlátozott fizikai kontaktus, mert az a gyermek elkényeztetését eredményezi; és ellentmondtak az akkor uralkodó behaviorista pszichológiai szemléletnek is, amely szerint az érzelmek szerepe a korai kötődés kialakulásában elhanyagolható. Az érdekszeretet elmélet tehát megbukott. Később azt is felismerték, hogy a csecsemő annak alapján választja meg kötődése tárgyát, hogy az illető milyen érzékenységgel fordul felé és ismeri föl jelzéseit. Pl. milyen gyakran érinti meg, tartja a karjában, ringatja, beszél hozzá, simogatja vagy énekel neki.

Harlow a kutatásait később a szeretettel kapcsolatos kutatásként definiálta. Azt állította, hogy az érintés biztonságában az anya vagy az apa egyaránt részesítheti a gyermeket.

III.2. John BOWLBY⁴⁰

Bowlby a II. világháború után árvaházakban és csecsemőotthonokban gondozott gyermekek rendhagyó, legtöbbször fásult viselkedését és feltűnően alacsony intelligenciáját vizsgálva

³⁹ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 113.-115.

⁴⁰ 1907-1990 brit pszichiáter és pszichológus.

dolgozta ki kötődésmélettét, melynek fő megállapítása szerint, ha a gyermek a korai éveiben nem tud biztonságos kötődést kialakítani valakivel, akkor erre később már soha nem lesz képes. Az egyedül maradt gyermekek viselkedésükre a következő volt jellemző: visszahúzódóak, nem kívánnak kapcsolatot teremteni másokkal, mosolyra nem reagálnak, apatikusak, alig sírnak, étvágytalanok, álmatlanok, gyakran betegek, intelligenciájuk, beszédfejlődésük elmaradott, baráti kapcsolataik nincsenek. Ezt a súlyos fejlődési lemaradást nevezték el később hospitalizációnak és az anyával való személyes kapcsolat hiányával magyarázták.⁴¹ A gyermekotthonban nevelkedő gyermekek kénytelenek voltak nélkülözni a meleg, szeretetteljes szülői gondoskodást, ennek következtében felnőttként is voltak értelmi és érzelmi nehézségeik.⁴² Bowlby megállapításai szerint minden gyermeknek meg kell tapasztalnia egy olyan meleg, intim és folyamatos kapcsolatot az anyával, amely mindkettejük számára elégedettséget és örömet okoz. A mosoly, az elismerés, a biztatás, a szeretgetés, simogatás nélkülözhetetlen egy kisbaba számára. Ez elengedhetetlen a lelki egészség szempontjából.

Bowlby kötődésmélete szerint velünk születik a késztetés a kötődésre, és ennek megfelelően az újszülött viselkedési repertoárja (sírás, nevetés, kapálózás, stb.) mind olyan viselkedések, melyek – optimális esetben – biztosítják a közelséget és elősegítik a kontaktust az anyával. Hangsúlyozta az anya válaszkészségének fontosságát, mivel a gyermek kontaktuskereső viselkedése csak a párbeszéd egyik oldala, és csak megfelelő válasz esetén alakulhat ki a biztonságos kötődés. A közelséget és a testi kontaktust azért keresi a gyermek, mert az a védelmet és az oltalmat jelenti számára. Amennyiben a szülő amikor szükség van rá elérhető, a jelzésekre érzékenyen reagál és a gyermek válaszul azt kapja, amire szüksége van: ölelést, melegséget, biztonságot, ezek kölcsönösen erősítik egymást és létrejön a biztonságos kötődés, azaz a gyermek már egy (vagy legfeljebb 2-3) személy közelségét keresi és próbálja fenntartani, azért, hogy biztonságban érezze magát.⁴³

Bowlby négy szakaszt különített el a kötődés fejlődésében:

⁴¹ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 54.o.

⁴² Cole-Cole: Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest, 2003. 39.o.

⁴³ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 44.o.

1. A differenciálatlan szociabilitás (0-3 hónapos korig) Ebben a korban a nem diszkrimináló szociális válaszkészség jellemzi a gyermek viselkedését. Majdnem minden szociális ingerre válaszol a gyermek, nemcsak a gondozó jelzéseire. Megjelenik az első társas mosoly, amikor már mások arcára reagál a gyermek mosolygással.

2. Differenciált szociabilitás (3-6 hónapos korig) A gyermek kezdi megkülönböztetni a fontos személyeket, felismeri az anyját és a közelebbi családtagjait. De ebben a szakaszban még elfogadja másoktól is a gondoskodást, szórakoztatást, ha viszont választási lehetősége van, a számára ismerősöket választja.

3. Személyes kötődés vagy ragaszkodás (6 hónapos kortól -2 éves korig) Ebben a szakaszban a kötődés kialakulása és annak stabilizálódása van a középpontban. Megjelennek a kötődés egyértelmű jelei, nem fogad el bárkitől törődést, hanem ragaszkodik az elsődleges gondozókhoz (ez általában az anya, de kiválthatja az apa, vagy akár egy testvér is).

4. Partnerség (2-3 éves korig) A gyermek kötődése ekkorra már stabilnak mondható, annyira, hogy ebből akár már nyitni is képes. Idegenekkel ismerkedik, felnőttekkel és kortársakkal is.

Létezik tehát egy szenzitív periódus, ami alatt a kötődésnek létre kell jönnie, máskülönben a személyiség fejlődése súlyosan sérül.

Amennyiben a gyermeket elválasztják az anyjától/elsődleges gondozójától annak komoly következményei lehetnek. Ha ez az elválás csak rövid ideig tart és lehetőség van arra, hogy a gyermeknek megmagyarázzák a helyzetet, illetve van olyan személy, aki korábban is aktívan részt vett a gondozásában és most át tudja venni ezen feladatokat, akkor a szeparációnak nem lesznek visszafordíthatatlan következményei.⁴⁴

Az elválásra az egészséges gyermek a következőképpen reagál:

Először hevesen tiltakozik sír, haragot, félelemet és csalódottságot érez. Ez a szakasz akár napokig eltarthat. Az ellenállást a kétségbeesés váltja fel, látszólag nyugodtabbá, de valójában reményvesztetté válik. Szomorúságában nem engedi, hogy vigasztalják, mindenkitől elfordul, esetleg saját magát vigasztalja: szopja az ujját, elringatja magát. Ha az elválás tovább

⁴⁴ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 50-51.o.

folytatódik a gyermek teljesen közömbössé válik, úgy viselkedik, mintha elfelejtette volna az anyját, ha meglátogatja, visszautasítja a közeledését. Mindez annak a jele, hogy elkezdődött a leválás. Ezt semmiképpen nem szabad megvárni, mert ennek akár visszafordíthatatlan következményei is lehetnek. Ezt a lehető leggyakoribb látogatásokkal, a kapcsolat fenntartására való törekvéssel lehet elérni, még akkor is, ha ezek a látogatások szemmel láthatóan felkavarják a gyermeket.

A gyermek életkorának a szeparáció idején kiemelkedő jelentősége van. Hat és harminchat hónapos koruk között, azon belül is a 12. és 18. hónap közt a legérzékenyebbek az elválasztásra. A másik fontos tényező az anyával való kapcsolat minősége a szeparáció előtt. Minél stabilabb a kapcsolat, annál kevésbé sérülékeny a gyermek. A biztosan kötődő gyermek jobban tolerálja az elszakadást. A túl szoros, vagy túlvédő kapcsolat esetén – ha a gyerek korábban sose volt, szinte egy percre se távol az anyától – nehezebben küzd meg a szeparációval. Ott, ahol az apa is aktívan részt vett a gyermek gondozásában, így a kötődés nem csak az anya irányában alakult ki, a gyermek könnyedén átvészeli a szeparációs helyzetet.

Amennyiben a szeparáció nem csak rövid ideig, hanem adott esetben több hónapig tart, visszafordíthatatlan, a személyiségfejlődésre káros folyamatokat indíthat el. Ha a gyermek egy számára fontos kapcsolatot veszít el, a későbbiekben tartani fog attól, hogy bárkit is megszeressen, mert fél, hogy azt is elveszítheti. Ennek következtében vagy teljesen visszahúzódó lesz, vagy csak egészen felszínes kapcsolatokba bonyolódik, mert nem meri vállalni azt a kockázatot, amely minden őszinte és mély kapcsolat velejárója.

Ha a gyermek élete első éveiben egyáltalán nem alakít ki személyes kötődést annak súlyos testi és lelki retardáció, visszafordíthatatlan személyiségfejlődési zavar lesz a következménye.

45

III.3. Mary AINSWORTH⁴⁶

Az 1970-es években Mary Ainsworth kidolgozott egy eljárást, az úgynevezett idegen helyzet kísérletet, hogy megfigyelje a kötődési kapcsolatokat a gondozó és a gyermek között. A kutatás kiindulópontját az a megfigyelés adta, hogy a gyermek korábbi tapasztalatai, az

⁴⁵ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 54.o.

⁴⁶ 1913-1999 kanadai pszichológus

anyával kapcsolatos élményei, érzései nyilvánulnak meg olyan helyzetekben, amikor az anyának és a gyermeknek el kell válnia egymástól.

Kísérleteit Ugandában és az Egyesült Államokban is elvégezte, majd később mások is megismételték, hasonló eredményekre jutva. Az idegen helyzetben megfigyelik a 12-18 hónapos korú játszó gyermeket 20 percen keresztül, amíg az anya és az idegen belépnek a szobába, illetve elhagyják azt, így újjáteremtve az ismerős és ismeretlen jelenlétének élményét. Az egyes szakaszok átlagosan 3-3 percig tartanak. A helyzetek eltérnek abban, hogy mennyire stresszesek, és a gyermek válaszait megfigyelik. A gyermek a következő helyzeteket éli meg:

1. A szülőt és a csecsemőt bevezetik a kísérleti szobába.
2. A szülő és a csecsemő egyedül vannak. A szülő nem csinál semmit, amíg a gyermek felfedezi a helyet.
3. Belép az idegen, párbeszédet folytat a szülővel, majd megközelíti a csecsemőt. A szülő elhagyja a szobát feltűnés nélkül.
4. A szülő visszatér, köszönti és vigasztalja a csecsemőt, majd újra kimegy.
5. A csecsemő egy ideig egyedül van.
6. Belép az idegen és viselkedését a csecsemőéhez igazítja.
7. Belép a szülő, köszönti a csecsemőt, felveszi őt; az idegen kimegy feltűnés nélkül.

A gyermek viselkedését négy szempont szerint figyelik meg detektívtükron keresztül:

1. A felfedezések mennyisége alapján, pl. mennyit foglalkozik a gyermek a játékokkal.
2. A gyermek reakciói a gondozója távozására.
3. A szorongás mértéke, amikor a baba egyedül van az idegennel.
4. A gyermek viselkedése a gondozóval való ismételt találkozás alkalmával.

A viselkedésük alapján a gyermekeket három csoportba sorolták, majd egy negyediket is adtak hozzá később. E csoportok mindegyike egy másfajta kötődési kapcsolatot tükröz a gondozóval.

1. Biztosan kötődő: a gyermek vagy teljesen nyugodt marad, vagy egy kissé zaklatottá válik, mikor az anyja magára hagyja, de az egészen biztos, hogy nagyon örül neki és keresi vele a kapcsolatot, amikor visszatér.

2. Elkerülő: a bizonytalanul kötődő gyermekek feltűnően kerülnek a kapcsolatot az anyjkkal, amikor visszatér. Általában akkor se fordítanak nagy figyelmet rá, amikor a szobában tartózkodik és nem látszanak levertnek vagy zaklatottnak, amikor kimegy. Ha nyugtalanok, az idegen ugyanolyan könnyen meg tudja nyugtatni őket, mint az anyjuk. Az ilyen gyermek már nem is vár érzékenységet, segítőkészséget, mert tudja, hogy úgysem számíthat rá, azt tanulta meg, hogy a közeledését elutasítás követi. Közben vágyik a meleg és elfogadó kapcsolatokra, inkább az elutasítás fájdalmát elkerülendő megpróbál szeretet nélkül élni.

3. Ambivalens: a bizonytalanul kötődők másik csoportjába tartozó gyerekek nehezen kezdenek el játszani az anya jelenlétében is, sokat sírnak vagy nyafognak, és nem mernek eltávolodni az anyától. Teljesen ellenállnak annak, hogy az idegen megvigasztalja őket. Kétségbe esnek, ha az anya távozik, de ellenállást mutatnak az anya visszaérkezésekor. Egyszerre keresik és kerülnek a fizikai kapcsolatot. Először sírnak, hogy vegyék fel őket, majd ha ez megtörténik, akkor lekéredzkednek. Képtelenek arra, hogy újra belemerüljenek a játékba, mert szemük sarkából állandóan félve figyelik, hogy ott van-e még az anya. Az ilyen gyermek legfőbb jellemzője az állandó bizonytalanság, hiszen sosem tudhatja, hogy az anyja éppen elérhető-e vagy sem, mert annak reakciója kiszámíthatatlan. Ahogy nem mer bizalommal közeledni, nem mer biztonsággal távolodni sem.⁴⁷

4. A zavarodott kategóriába tartozó gyerekek nagyon ellentmondásosan viselkednek. Pl. anyjuk felé indulnak, úgy, hogy közben nem néznek rá, majd mikor odaérnek hozzá, riadtan sarkon fordulnak és elkezdnek sírni. Voltak olyan kicsik is, akik dezorientáltak, érzélem nélkülinek vagy teljesen lehangoltnak tűntek. Ebbe a csoportba tartoztak azok a gyerekek, akiket rendszeresen bántalmaztak, vagy akiknek a szülei pszichiátriai kezelés alatt álltak.⁴⁸

⁴⁷ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 47.-48.o.

⁴⁸ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 114-115.o.

Az, hogy a gyermek melyik csoportba soroltatott csecsemő korában a későbbi magatartására is erősen kihatott. A tizenkét hónapos korukban biztonságosan kötődő gyerekek nagyobb korukban a legtöbb helyzetben lelkesek és kitartóak voltak, ha nehézséggel kerültek szembe nem sírtak, vagy kaptak dührohamot, hanem segítséget kértek egy jelen lévő felnőttől. Ők később is jobban, könnyebben megbirkóztak az újdonságokkal. A csecsemőkorban bizonytalanul kötődő gyermekek nagyon hamar frusztráltak vagy dühösek lettek, ha bármiféle problémával kerültek szembe, ritkán kértek segítséget, nem vették figyelembe vagy visszautasították a felnőttek iránymutatását és gyorsan feladták, ha elsőre nem sikerült megoldani. A biztonságosan kötődők később kedvesek, népszerűek és együttműködőek lettek, az elkerülők érzelmileg elszigetelődtek és ellenségessé váltak, az ambivalensek pedig erősen próbálták felhívni magukra a figyelmet, gyakran voltak feszültek, frusztráltak és nem mertek kezdeményezni. A korai kötődés mintázatai a későbbi szerelmi kapcsolatok minőségét is meghatározta. Az elkerülőket a közelségtől való félelem és a féltékenység jellemezte, tartós bizalomra épülő kapcsolatokat nem tudtak kialakítani és nem „mertek” senkibe igazán beleszeretni. Az ambivalensen kötődők megszállott módjára vágytak a másikba való teljes belefeledkezésre és az állandó együttlétre. Fokozott féltékenység és extrém érzelmi ingadozások között éltek.⁴⁹

Mary Ainsworth megállapítása szerint a biztonságos kötődés kialakulásának feltétele, hogy a szülő érzékenyen reagáljon a gyerek jelzéseire, azokat pontosan megkülönböztesse, ösztönösen jól értelmezze a gyermek kívánságait és így kölcsönösen egymásra tudjanak hangolódni. Ha az anya képes mindig a gyermek pillanatnyi állapotának megfelelően reagálni, akkor a gyermek biztos lehet abban, hogy elérhető lesz, ha baj van, így biztonságban fogja érezni magát.

A későbbi kutatások arra a megállapításra jutottak, hogy nem kizárólag a kötődés minősége és a gyerek anyához fűződő érzelmi határozzák meg az idegen helyzetben mutatott reakcióit, hanem, hogy melyik országban, milyen kultúrában nevelkedett, illetve a gyermek temperamentuma, egyéni sajátosságai, és a testvérsorban elfoglalt helye is.⁵⁰

III.4. John B. WATSON⁵¹

⁴⁹ Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997. 48.o.

⁵⁰ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 55.o.

⁵¹ 1878-1958 amerikai pszichológus

A behaviorista pszichológus azt vallotta, hogy a genetikának nincs túl nagy jelentősége a személyiségfejlődésben, hiszen az emberi természet hajlítható, korai neveléssel a gyermekből – öröklött tulajdonságai ellenére vagy attól függetlenül – bármilyen felnőtt lehet. Így fogalmazott: „Ha adtok nekem egy tucat egészséges, ép gyermeket, s olyan környezetben nevelhetem fel őket, amilyenben én akarom, bármelyikükből- függetlenül elődei tehetségétől, hajlamaitól, képességeitől, foglalkozásától és fajtától – garantáltan olyan szakembert nevelek, amelyet akarok: orvost, ügyvédet, művészt, kereskedőt, főnököt vagy akár koldust, tolvajt is.”⁵²

A kondicionált (feltételes) érzelmi válasz elméletét vizsgálva több olyan kísérletet is végzett, amelynek során feltétlen és feltételes ingerek együttes használatával azonos válaszreakció kiváltása volt a cél. Az ilyen jellegű kondicionálás eredményeként a vizsgált személy válaszreakciót produkál egy számára korábban semleges ingerre.

1920-ban Watson a klasszikus kondicionálást egy 9 hónapos kisfiún – akit kizárólag azért vett magához, hogy kísérleteket hajtson végre rajta - a kis Alberten tesztelte. A csecsemő a vizsgálat kezdetén láthatóan szerette az állatokat, a legjobban egy fehér patkányt. Watson a kísérlet során a fehér patkány jelenlétében hangos zajt csapott (kalapáccsal ütött egy fémlemez a kicsi háta mögött), amitől a gyermekben rövid idő alatt erős félelem alakult ki, elsősorban a patkánnyal, de később más szőrös állatokkal szemben is. Albert hatéves korában vízfejűsége miatt meghalt, így sosem derült ki, hogy a kondicionált félelem felnőtt korában is megmaradt volna, vagy sem.

Kicsi Alberttel haláláig számos egyéb kísérletet is elvégzett, melynek elsődleges célja az volt, hogy bizonyítsa a körülményeknek, a nevelésnek elsődleges szerepe van a személyiségfejlődés során. Tapasztalatai nyomán állította össze nevelési elveit, melyek a következők voltak:

- a szeretet és babusgatás káros a gyerek számára, ezért tilos
- fontos a fizikai és érzelmi távolságtartás
- fontos a pontos napirend betartása, etetésnél is
- 8-9 hónapos korban kötelező az elválasztás
- mínusz 5 fokig a gyermeknek a szabadban kell aludni
- a gyermeknek mindig egyedül kell játszania

⁵² Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 91.o.

- minden nap kötelező a torna
- 8 hónaposan kötelező a szobatisztaság
- fürdés és evés közben szigorúan tilos a játék
- az orrlégzést erőltetni kell
- az ösztöntörekvéseket el kell fojtani

Watson nevelési elveit később sokan sokféleképpen cáfolták, mondhatni minden tanácsának éppen az ellenkezője üdvözítő a gyermek számára.

III.5. Jean PIAGET⁵³

A svájci pszichológus forradalmasította a gyermekek kognitív fejlődéséről kialakított elméleteket. Saját gyermekein „hajtotta végre” kísérleteit, megfigyeléseit, melynek során arra kereste a választ, hogy miként fejlődnek a gyermekek képességei, hogyan tanulnak meg új dolgokat. Egyszerű tudományos vagy erkölcsi problémák elé állította utódait, majd miután ők megválaszolták a kérdéseit, azt is elmeséltette velük, hogy hogyan és miért jutottak az adott következtetésre. Ő volt az első, aki hangsúlyozta, hogy az öröklött tulajdonságok és a környezeti hatások kölcsönhatása nyomán alakul ki a gyermek személyisége. Megfigyelései nyomán dolgozta ki szakaszelméletét, melynek lényege, hogy a gyermekek a kognitív fejlődés során egymástól minőségileg jelentősen különböző szakaszokon mennek keresztül.

Szakaszelméletében abból indult ki, hogy a gyermekek nem csak passzív alanyai az érési folyamatnak, hanem aktív résztvevői is saját fejlődésüknek. A gyermek szerinte egy minden iránt érdeklődő „tudós”, aki kísérleteket hajt végre a világban, hogy meglássa mi történik ha valamit csinál. „Kísérletei eredményei” nyomán azután különféle elméleteket alkot, azaz sémákat hoz létre. Ha valami új dologgal találkozik, akkor azt megpróbálja beilleszteni (asszimilálni) a korábbi sémák kereteibe, azaz megérteni. Amennyiben ez nem valósítható meg, akkor módosítja a sémát (akkomodáció) így tágítja a világgal kapcsolatos ismereteit.

Piaget a gyermekek fejlődését négy fő szakaszra osztotta:⁵⁴

1. Szenzomotoros szakasz (0-2 éves korig)

A gyermek számára a legfontosabb, hogy felfedezze a cselekedetei és a környezetében előidézett változások közötti összefüggéseket. Rengeteg apró kísérletet végrehajtva kezdi el

⁵³ 1896-1980 svájci pszichológus

⁵⁴ Atkinson et al: Pszichológia, Osiris, Budapest, 2005. 99.-102.o.

önmagát a külvilágtól elkülöníteni. Már igen korán felismeri magát, mint a cselekvés végrehajtóját és ennek nyomán szándékos akciókba kezd (pl. megrázza a csörgőt, hogy hangot adjon). A szakasz egyik legfontosabb eredménye, hogy kb. nyolc-tíz hónapos korban kialakul a tárgyállandóság, azaz kezdi megérteni, hogy a tárgyak akkor is léteznek, ha éppen nem látja őket. Egy kisebb gyermek még azt hiszi, hogy a ronggyal letakart, vagy az apja háta mögé dugott játék nincs többé, meg sem próbálja megkeresni.⁵⁵

2. Műveletek előtti szakasz (2-7 éves korig)

Ezen életszakaszban a beszédtanulásnak van a legfontosabb szerepe, a kicsik már másfél éves koruk táján képesek szimbólumokban gondolkodni, azaz megértik, hogy a szavak számtalan dolog képviselőjére, kifejezésére szolgálnak. 3-4 éves korban már képesek szimbolikus fogalmakban gondolkodni, azonban szavai és képzelet még ne szerveződik logikus módon, nem képes bizonyos szabályokat, műveleteket megérteni. Pl. nem működik náluk a megmaradás és a számállandóság. Ha ugyanannyi piros és fekete korongot párhuzamosan sorba rakunk, akkor az öt-hat éves gyerekek meg tudják állapítani, hogy a két sorban a korongok száma egyenlő. Ha a fekete korongokat egy kupacba összehúzzuk, vagy széthúzzuk őket, akkor az öt éves gyermek szerint az egyenes sorban illetve a hosszabb sorban több korong lesz, mint a másikban, annak ellenére, hogy láthatta nem tettünk hozzá vagy vettünk el belőle. A hétéves gyerekek viszont már átlátják, hogy ha a korongok száma korábban egyenlő volt, akkor az nem változhat meg a kupacba rendezés következtében sem.

További fontos jellemzője a második szakasznak az egocentrikus gondolkodás, a kicsik úgy hiszik, hogy mindenki más is ugyanúgy, ugyanabból a szögből látja a világot, mint ők. Ez a legfőbb oka a művelet előtti szakasz rugalmatlanságának. Azért nem tudják a sémáikat a környezet változásaihoz gyorsan alkalmazkodva átalakítani, mert nem képesek nézőpontot váltani.

3. Konkrét műveleti szakasz (7-11 éves korig)

A gyermekek már képesek absztrakt fogalmak használatára, de ez csak a konkrét tárgyakra korlátozódik, azokra, amelyeket érzékelni képesek. Átmenetet alkotnak a cselekvés és az

⁵⁵ Jean Piaget - Barbel Inhelder: Gyermeklélektan, Osiris, Budapest, 2004. 33-34.o.

általánosabb logikai struktúrák között. A műveletek még szegényesek, és az általánosan érvényesített kombinációk híján lépésről lépésre haladnak.⁵⁶

4. Formális műveleti szakasz (11 éves kortól)

Ebben a korban lassan eléri a felnőtt gondolkodás szintjét, már valódi szimbolikus fogalmakat is képesek használni. A formális műveleti gondolkodás lényege, hogy az ember áttekinti egy probléma megoldásának összes lehetséges változatát majd elfogadja vagy kizárja az egyes lehetőségeket. Ebben az életkorban erős érzelmi átalakulások is lezajlanak.

A később megismételt és továbbfejlesztett vizsgálatokban a pszichológusok arra a megállapításra jutottak, hogy Piaget jelentősen alul becsülte a gyermekek kognitív képességeit.

III.6. Eric ERIKSON^{57, 58}

Az énejlődés egész életen át tartó modelljét alkotta meg, egy keretbe foglalva a belső folyamatokat és a környezeti hatásokat. Álláspontja szerint az én fejlődésének kijelölt útja van, de az egyes fejlődési szakaszoknak jó vagy rossz kimenete is lehetséges, attól függően, hogy miként reagál a környezet.⁵⁹ Az egyes fordulópontokat, sorsdöntő életszakaszokat egyre növekvő feszültség jellemzi, mely egyaránt lehet forrása az alkotó erőnek és a meghasonlottságnak.⁶⁰ Ha a környezet az egyén elvárásainak megfelelően pozitívan reagál, akkor a fejlődés folytatódik, azonban ha a reakció elmarad vagy negatív, akkor a fejlődés megreked.

1. Bizalom vs. Bizalmatlanság (0-1,5 éves korig)

Az első pszichoszociális krízis megoldása elsősorban az anyai gondoskodás minőségétől függ. Az első szakasz lényege kapni és adni viszonzásul. Az anyának azt az érzést kell kialakítania a gyermekben, hogy ő elég megbízható ahhoz, hogy képes legyen a gyermek szükségleteinek kielégítésére, mert ezzel erősíti a baba biztonságérzetét. A remény érzése, miszerint mindig érkezik segítség, ha szükség van rá, a felnőtt hit egyik alappillére, hit abban, hogy vágyaink

⁵⁶ Jean Piaget - Barbel Inhelder: Gyermeklélektan, Osiris, Budapest, 2004. 83-84.o.

⁵⁷ 1902-1994 német pszichológus.

⁵⁸ Erik H. Erikson: Az emberi életciklus In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997 32-40.o.

⁵⁹ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 106.o.

⁶⁰ Erik H. Erikson: Az emberi életciklus In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997 30.o.

teljesülhetnek. Azonban, ha a gyermek elhanyagoltnak érzi magát, a tehetetlen harag és a kivédhetetlen fájdalom érzése hatalmasodik el rajta. Amennyiben az alapvető bizalom kialakulása elmarad, hosszú távú következményeiként alapvető pszichés zavarok és szenvedélybetegségek alakulhatnak ki.

2. Autonómia vs. Kétely (1,5-3 éves korig)

A második szakasz lényege megtartani és elengedni. A korszak kimenete döntő fontosságú a jóakarattal és az akaratosság megfelelő arányának szempontjából. A szabad akaratba vetett hit forrása az az érzés, hogy képesek vagyunk fenntartani az önkontrollt anélkül, hogy ez önbecsülésünk elvesztésével fenyegetne. A túlkontrolláltság vagy az önkontroll elvesztésének érzése ellenben a szégyenre és a kételkedésre való hajlamot alapozza meg. Az akaratérő az egyén eltökéltsége arra, hogy az elkerülhetetlen kétely, szégyen és az afölött érzett harag ellenére, hogy mások kontrollálják őt, szabad döntéseket hozzon, ugyanakkor képes legyen az önkorlátozásra is. A külvilág tiltásai a kétség érzését alakítják ki a gyermekben, mivel állandóan gyanússá és veszélyessé teszik azt a teret, amelyben mozog, amelyre szüksége van. A kényszeres túlbuzgóság és az impulzív dacosság egyaránt ebben a szakaszban gyökerezik. Ha az autonómiára való igény folyamatosan elutasítással találkozik, azaz a szülő nem támogatja a gyermek önállósodási törekvéseit, a gyerek a kényszeres ismétlés és a nyíltan ellenséges lelkiismeret rabjává válik. Hosszú távú következménye lehet a kényszeres viselkedés és a paranoid aggodalmak.

3. Kezdeményezőképeség vs. Büntudat (3-6 éves korig)

A harmadik szakasz lényege létrehozni, azaz utána járni, valamivé válni azaz játszani. Kifejleszti a kezdeményezés képességét. Tanulása energikus, új ismeretek birtokába kerül és felismeri a nemek közötti különbségeket. Az ekkorra megjelenő lelkiismeret egy belső hangot hív életre, az önmegfigyelés, önirányítás és önbüntetés hangját. Ebben az életkorban nagyon megerősödik az anya szeretetének elvesztésétől való félelem mellett a büntudat érzése, de nem csak az elkövetett, hanem az elkövetni szándékolt vagy csak a képzeletben elkövetett helyteleníthető cselekedetek miatt is. A gyermeki büntudat a kezdeményezés és az elfojtás konfliktusához vezet. Amennyiben fennmarad a konfliktus hosszú távon hisztéria, gátlásosság, impotencia, vagy túlkompensáló exhibicionizmus alakulhat ki. Ezen szakasz sikeres kimenetét jelzi a bátorság, azaz, hogy szembe merünk nézni elérni kívánt céljainkkal,

törekszünk, az elérésükre, mindeközben nem bénít meg bennünket a büntudat és a büntetéstől való félelem.

4. Iparkodás vs. Alacsonyabb rendűség (6-10 éves korig)

A negyedik szakasz lényege létrehozni, azaz megalkotni dolgokat, még inkább együtt létrehozni dolgokat. E szakasz legfőbb veszélye az elégtelenség érzése. Ha a gyermek ebben az időszakban úgy érzi, hogy nem képes a tőle elvárt teljesítményre, ez egész életre elveheti a kedvét a további tanulástól. Ha ennek következtében elkezdni magát alacsonyabbrendűnek érezni, ez komoly kihatással lehet a jellemfejlődésére. A veszély leginkább a túlságosan is megfelelni vágyó gyerekeket fenyegeti a leginkább.

5. Identitás vs. Identitásdiffúzió (serdülőkor)

Az ötödik szakasz lényege lenni valakinek, megosztani a létezését valakivel. A serdülők ebben az időszakban elsősorban a szociális identitásuk megteremtésén fáradoznak és azt latolgatják miként fogják tudni megvalósítani álmaikat, milyen pályára készüljenek. Törekvésük a belső koherencia és a tartós értékrend megtalálására irányul. Amennyiben a társas kapcsolataikban alkalmazkodási problémák merülnek fel az patológiás regresszióhoz azaz fejlődésbeni visszaeséshez vezethet. A szerepkonfúzió és a kötődés utáni reménytelen vágyakozás együttjárása nem ritkán vezet borderline személyiségzavar kialakulásához.

6. Intimitás vs. Izoláció (fiatal felnőtt kor)

A hatodik szakasz lényege elveszteni és megtalálni magunkat másokban. Ha az ember megtalálta az identitását, annak megszilárdulása az előfeltétele annak, hogy képes legyen teljes egészében feloldódni egy intim kapcsolatban, legyen az barátság vagy szerelem, hiszen mindkettő egyfajta önfeladást is jelent, számtalan áldozattal és kompromisszummal jár. E szakasz legfőbb veszélye a szociális elszigetelődés, azaz az intim kapcsolatok kerülése, amely irracionális félelemben is torkollhat, szociális fóbia alakulhat ki a talaján.

7. Kitarulkozás vs. Megrekedés (középkor)

A hetedik szakasz lényege alkotni és gondoskodni. Az érett felnőttnek szüksége van arra, hogy szükség legyen rá, ezen életszakasz legfontosabb szerepe, hogy felkészítse a következő generációt az életre.

8. Integritás vs. reménytelenség⁶¹ (időskor)

Az utolsó szakasz lényege lenni és szembesülni a nemléttel. Az integráció hiányát vagy elvesztését a rejtett halálfélelem megjelenése jelzi. A kétségbeesés azért jelenik meg, mert úgy érzi, nagyon kevés már az idő. A keserűség és a csömör ezt a kétségbeesést leplezi, amely súlyosabb pszichopatológia esetén szenilis depresszióvá, hipochondriává és paranoid gyűlöletté fokozódhat. A bölcsesség tehát egy tárgyilagos, de aktív törődés az étellel a halál árnyékában.

III.7. Donald WINNICOTT⁶²

Az anya viselkedésének kiemelkedő jelentőségét hangsúlyozta megalkotva az „elég jó anya” kategóriáját, aki gyorsan és megfelelően reagál a gyermek szükségleteire. Megfigyelte, hogy az énkép kialakulásában az anya kívülmaradása és túlzott bevonódása is zavart okoz. ⁶³

Winnicott a csecsemőkori fejlődés sikertelenségéhez kapcsolódó mentális megbetegedésekkel foglalkozott elsősorban. A csecsemő- és kisgyermekkori érést pozitív folyamatnak nevezte, vagyis a veleszületett lehetőségek minél teljesebb kibontakoztatásának. Ezt a kibontakoztatást szerinte az „elég jó” anyai gondoskodás és környezet biztosítja. Azonban, ha ez a környezet „nem elég jó”, akkor ez a természetes folyamat megakad, a fejlődés kényszerpályára kerül. A csecsemő, az anya támogatása nélkül csak a maga éretlen módján tud védekezni, és ennek következményeit látjuk a különböző mentális megbetegedésekben, illetve a belső világ nagyon sérülékeny szerveződésében.

A potenciális tér a fejlődéshez tartozó fogalom, és az anya-gyerek közötti játékhoz kapcsolódik. A kapcsolatok fejlődése a játék természetének változásával jár. A játéktér egy potenciális tér az anya és a csecsemő között, amely összekapcsolja az anyát és a csecsemőt. Winnicott szerint ahhoz, hogy az anya-csecsemő egységből az anya és csecsemő állapotba való átmenet ne járjon súlyos fejlődési következményekkel, szükség van egy potenciális térre kettőjük között. Ezt a teret olyan lelki állapot jellemzi, amely egy kétségbevonhatatlan paradoxont fejez ki: az anya és csecsemő egy, és az anya és csecsemő kettő. Winnicott szerint ez egyben azt implicálja, hogy a szelf („önérzékelés”) bontakozását és az én – nem én elkülönülését már kezdetektől két különböző anyai funkció fedi le, a környezeti anya (ez a nyugodt időszakok funkciója) és a tárgy-anya (izgatott időszakok funkciója). A tárgy-anyának

⁶¹ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 193.o.

⁶² 1896-1971 brit gyermekpszichiáter

⁶³ Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2004. 98.o.

kell túlélnie a támadásokat és a rombolást. Ez a rombolás nem csak arról szól, hogy a csecsemő elpusztítja a tárgyat, hanem arról is, hogy mindeközben a tartalmát birtokolni is akarja. Olyan pszichológiai képesség kialakulásáról van szó, mely szerint a csecsemő az egybetartozást és a különállást észleli, a létrehozás és a jelentésadás folyamatában. Az átmeneti tárgy szerepe ebben a folyamatban a szeparáció tudomásulvétele, de egy új egység megteremtése is egyben.

Winnicott a tárgykapcsolati elméletek egyik jeles képviselője volt, aki a belső tárgy fogalma mellett bevezette az átmeneti tárgy fogalmát. Az átmeneti tárgy az anyától elszakadó, leváló gyermek anyapótló viselkedése és tárgyai. Az átmeneti tárgy lehet a hüvelykujj, az ököl, a lepedő egy darabja vagy bármi más, az ötödik hónap és a kétéves kor közötti időszakban, amit a gyermek a külső világ és a belső világ találkozási pontján tart. Az ilyen átmeneti tárgyakkal szemben a gyermeknek hol szeretetmegnyilvánulásai, hol pedig agresszív kitörései vannak. Ahhoz, hogy az átmeneti tárgy jelentőssé és jelentéstelivé váljon szükséges egy megfelelő külső tárgy – az anya - jelenléte. Az ilyen megfelelő tárgyat nevezte Winnicott "elég-jó-anyának". Az elég-jó-anya nem egy tökéletes gondozó, hanem sokkal inkább olyan valaki, aki aktívan képes alkalmazkodni csecsemője szükségleteihez, majd ezt a csecsemő igényeinek megfelelően képes fokozatosan csökkenteni. Az átmeneti tárgy révén a csecsemő képessé válik különbségek és hasonlóságok elfogadására. Az átmeneti tárgy a fejlődés átmeneti szakaszát jelenti, vagyis átmenet a tárgyhoz kapcsolódástól a tárgyhasználatig. Az átmeneti tárgy egyszerre szimbolikus és valóságos, lényege nem a szimbolikus értékében rejlik, hanem a konkrétságában. A gyermek az átmeneti tárgy segítségével megtapasztalja az én és nem én szétválasztását, megtanul megbirkózni a feszültségeivel illetve támogatást kap az anyától való leváláshoz, az önállósodásához.

Ha az anyai működés „nem elég jó”, akkor a „legbelső mag” védelmében létrejön a hamis szelf. A csecsemő saját gesztusait a másik gesztusaival helyettesíti, valódisága a másikkal való tökéletes azonosuláson alapul. Kialakul egy működőképes szelf, ami a valódi szelf védelmére hivatott.

III.8. Albert BANDURA⁶⁴

Az utánzásos tanulás minden kultúrában a felnőtt viselkedés tanulásának legfontosabb része, a gyermekek inkább teszik azt, amit a felnőttektől látnak, mint azt, amit mondanak nekik.

⁶⁴ 1925- amerikai pszichológus

Az obszervációs tanulással kapcsolatban legismertebb demonstratív kísérletek az óvodáskorú gyerekekkel végzett agressziótanulási helyzetek, az úgynevezett „Bobo baba” vizsgálatok. A „Bobo baba” egy felfújható műanyag bábu, amely, ha kimozdítják a helyzetéből, keljfeljancsi-szerűen visszatér eredeti helyzetébe. A vizsgálatban részt vevő gyerekek az első szakaszban rendszerint e játékfigura elleni agressziót figyelhették meg. Minden gyereket külön vizsgáltak. A gyerekek azt láthatták, amint egy felnőtt rugdossa, ütlegeli, megdobálja vagy éppen szidja a bábút. Az egyik csoport gyerek azt is láthatta, hogy az agresszív modellt megjutalmazták (kólával vagy édességgel) támadó viselkedéséért. Egy másik csoport azt láthatta, hogy az agresszor büntetést kapott; megszidták és „elfenekelték”. A harmadik csoportban a modell nem kapott sem jutalmat, sem büntetést.

Egy rövid frusztráló várakoztatás után (a gyerekek vonzó játékokkal teli szobában tartózkodtak, de nem játszhattak azokkal) egy olyan helyiségbe vezették őket, ahol többfajta játék mellett ott volt a Bobo baba is, illetve a modell agressziója közben használt eszközök is (játék kalapács, dartsnyilak stb.). Miután a gyerekek egyedül maradtak a szobában, megfigyelték, hogy milyen agresszívnek minősíthető megnyilvánulások jelennek meg viselkedésükben. Az első csoportban, ahol a modell agresszív viselkedését megjutalmazták, a gyerekek a modellnek számos agresszív cselekedetét reprodukálták, sőt kreatív, új gonoszságokat is kitaláltak. A második csoportban, ahol a modell büntetést kapott, sokkal kíméletesebben, sőt barátságosabban bántak Bobo babával, kisebb mértékben fordultak elő durva viselkedéselemek a játékkal szemben. Abban a csoportban, ahol a megfigyelt viselkedést nem követte sem büntetés, sem jutalmazás, a gyerekek viselkedése ambivalens volt: egyaránt előfordult barátságos, de nagy számban a modelltől átvett támadó viselkedés is.

Bandura és munkatársai a fenti kísérleti paradigmának számtalan változatát alakították ki. Az ezek során végzett megfigyelésekben kiderült, hogy a modelleknek nem is kell jelen lenniük, sőt akár bábuk is eljátszhatják az eseményeket. Az eredeti kísérletekben feltártakhoz hasonló eredményeket kaptak akkor is, ha a gyerekek filmen láthatták a modell agresszióját, vagy ha rajzfilmfigurák vettek részt az agresszív akcióban. A vizsgálat sorozat feltárta azt a ma már jól ismert összefüggést is, hogy a megfigyeléses tanulás hatékonyságát növeli, ha a modellnek magas a szociális státusa, ha a megfigyelő a modell iránt pozitív érzelmeket táplál, vagy ha a modell kontrollálja egy adott szituációban a megerősítést és a büntetést. Az utánzó oldaláról az alacsony önértékelés, az inkompetencia, a dependencia egyaránt növeli a modellkövetés valószínűségét.

Készítette: Dr. Visontai-Szabó Katalin

Szeged, 2017. december

Felhasznált irodalom:

Atkinson et al.: Pszichológia, Osiris, Budapest 2005.

Michael Cole – Sheila R. Cole: Fejlődéslélektan, Osiris, Budapest, 2003.

Vajda Zsuzsanna: A gyermek pszichológiai fejlődése, Helikon, Budapest, 2001.

Jean Piaget - Barbel Inhelder: Gyermeklélektan, Osiris, Budapest, 2004.

Vajda Zsuzsanna: Az ember és kicsinye, Mérték, Budapest, 2010.

Pulay Klára: A kötődésről és az anya hiányáról, In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997.

Erik H. Erikson: Az emberi életciklus In.: (szerk.:) Bernáth László – Solymosi Katalin: Fejlődéslélektani olvasókönyv, Terita, Budapest, 1997